

УДК 343.1

DOI [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2\(41\)-9](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2025-27-2(41)-9)

RATIO DECIDENDI VS OBITER DICTUM У ПОСТАНОВАХ КОЛЕГІЙ СУДДІВ ТА СУДОВИХ ПАЛАТ КАСАЦІЙНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ У СКЛАДІ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Шугалевич Ігор Васильович

аспірант кафедри кримінального процесу,

Національний університет «Одеська юридична академія»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-3542-2959>

У статті досліджуються питання структури судових рішень колегій суддів та судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, викладених у відповідних постановах.

Попри те що ні на рівні національного законодавства немає законодавчо закріплених понять *ratio decidendi* та *obiter dictum*, ні загалом вести мову про вказані категорії у їх класичному вигляді в нашій правовій системі неможливо, автором аналізуються своєрідні аналоги вказаних понять серед структури судових рішень Верховного Суду, які підпадають під категорію судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України.

З огляду на аналіз судової практики та норм національного законодавства автором робиться висновок, що своєрідним аналогом категорії *ratio decidendi* в структурі постанов колегій суддів і судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду є правовий висновок щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, тоді як під категорією *obiter dictum* слід розуміти додаткові аргументи у формулюванні такого правового висновку.

З метою забезпечення ясності та передбачуваності судових рішень суду касаційної інстанції автором пропонується чітко виокремити в постановах колегій суддів та судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду висновок щодо застосування норм права в подібних правовідносинах і водночас вказується на відсутність необхідності такого виділення щодо додаткових аргументів, котрі не становлять правового висновку для конкретної справи.

Як результат, автором пропонуються відповідні законодавчі зміни, котрі сприятимуть утвердженню судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України, а також дадуть можливість судам чітко розмежувати, що слід враховувати для подальшого вирішення справ у межах подібних правовідносин.

Ключові слова: постанова, судовий прецедент, Верховний Суд, *ratio decidendi*, *obiter dictum*.

Shuhalevich Ihor. Ratio decidendi vs obiter dictum in the decisions of the boards of judges and court chamber of the court of cassation in the Supreme Court

The article examines the issues of the structure of judicial decisions of panels of judges and judicial chambers of the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court, set out in the relevant resolutions.

Despite the fact that neither at the level of national legislation does the legally enshrined concepts of *ratio decidendi* and *obiter dictum* exist, nor in general is it possible to talk about these categories in their classical form in our judicial system, the author analyzes peculiar analogues of these concepts among the structure of judicial decisions of the Supreme Court, which fall under the category of judicial precedent as a source of criminal procedural law of Ukraine.

Given the analysis of judicial practice and norms of national legislation, the author concludes that a kind of analogue of the *ratio decidendi* category in the structure of the resolutions of the panels of judges and judicial chambers of the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court is a legal conclusion on the application of legal norms in similar legal relations, while the *obiter dictum* category should be understood as additional arguments when formulating such a legal conclusion.

In order to ensure clarity and predictability of judicial decisions of the court of cassation, the author proposes a clear correction in the resolutions of the panels of judges and judicial chambers of the Criminal Court of Cassation within the Supreme Court of the conclusion on the application of legal norms in similar legal relations, and at the same time indicates the need for such a decision regarding additional arguments that do not constitute a legal conclusion for a specific case.

As a result, the author proposes relevant legislative changes that will contribute to the establishment of judicial precedent as a source of criminal procedural law in Ukraine, and will also allow courts to clearly distinguish what should be taken into account in the subsequent resolution of such legal relations.

Key words: ruling, court precedent, Supreme Court, *ratio decidendi*, *obiter dictum*.

Вступ. Із часу проголошення незалежності нашої країни тривають судові реформи, покликані сприяти утвердженню справедливого правосуддя, яке гарантуватиме дотримання прав і свобод громадян.

Своє окреме значення в механізмі забезпечення досягнення означеної мети відіграє категорія судового прецеденту.

Попри те що судовий прецедент притаманний правовій системі загального права, своє відображення вказане правове явище знаходить і в романо-германській правовій сім'ї.

Так, що стосується правової системи України загалом і сфери кримінального судочинства зокрема, судовий прецедент знаходить своє відображення в постановах колегій суддів, судових палат, об'єднаної палати та Великої Палати Верховного Суду.

Однак для того щоб забезпечити реальну практичну цінність і значення судового прецеденту, структура тих судових рішень, які підпадають під таку категорію, повинна бути чіткою та зрозумілою.

Оскільки існуюча судова практика в питаннях структури постанов колегій суддів і судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду не містить єдності, наведене обумовлює потребу в додатковому дослідженні зазначених питань із метою вдосконалення їх законодавчого врегулювання.

Матеріали та методи. Вивченням питань судового прецеденту загалом і його структури зокрема займалися Берназюк О. О., Дашковська О. Р., Дрішлюк А. І., Кухнюк Д. В., Луць Л. А., Малишев Б. В., Пільков К. М., Шевчук С. В., Майданик Р. А.

Проведення цього дослідження обумовило використання загальнонаукових і спеціальних юридичних методів, а саме: загального діалектичного методу наукового пізнання явищ та їх зв'язків, формально-правового, порівняльного та методу узагальнення.

Метою дослідження є аналіз структури постанов колегій суддів і судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду з тим, щоб запропонувати законодавчі зміни, які покликані сприяти утвердженню судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України та які дадуть можливість судам чітко розмежувати, що слід враховувати для вирішення справ у межах подібних правовідносин.

Результати. За англійською доктриною права найбільш істотним елементом судового рішення, його обов'язковим прецедентом (з погляду доктрини прецеденту) є саме мотивувальна частина – *ratio decidendi*, яка є нормативно значимою частиною судового рішення, на відміну від інших складових цього судового рішення [1].

Прецедентні рішення є обов'язковими не в повному обсязі, а лише в частині *ratio decidendi*. Решта прецедентного рішення, зокрема і правові позиції, сформульовані судом «між іншим» (мають назву *obiter dictum*), не є обов'язковою [2].

З викладеного видається, що структура судового прецеденту у його загальному вигляді складається з *ratio decidendi* та *obiter dictum*.

А втім, чи наявні *ratio decidendi* та *obiter dictum* в українському судовому прецеденті як джерелі кримінального процесуального права України, слід з'ясувати.

Очевидно, що на рівні національного законодавства немає ані законодавчо закріплених понять *ratio decidendi* та *obiter dictum*, ані загалом ми не можемо вести мову про вказані поняття у їх класичному вигляді з огляду на законодавчо закріплений стан речей у частині необов'язкового характеру постанов Верховного Суду.

Однак наведене не свідчить про те, що вказані категорії не знаходять свого відображення в судовій практиці, як і не свідчить про відсутність своєрідних аналогів означених понять серед структури судових рішень, які підпадають під категорію судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України.

Зокрема, у постанові колегії суддів Третьою судовою палатою Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 січня 2021 року у справі № 233/8772/19 зазначено: «Хоча в названій постанові Верховний Суд України дійсно посилався на цю норму права, але це було зроблено в якості додаткового аргументу (*obiter dictum*) на користь зробленого ВСУ тлумачення попередньої редакції ч. 2 ст. 389 КК України». Це не тільки впливає зі змісту постанови загалом, але і є пряма вказівка на це в постанові: «На користь такого висновку (щодо тлумачення ч. 2 ст. 389 КК України) говорять і положення частини 5 статті 52 Кримінального кодексу України» [3].

Варто зауважити, що наведена категорія *obiter dictum* нерідко зустрічається в практиці інших касаційних судів, а саме в практиці Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.

Так, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 5 березня 2025 року у справі № 910/13175/23 зазначено: «Разом з тим колегія суддів об'єднаної палати КГС ВС зауважила, що у постанові від 01.03.2024 у справі № 910/17615/20 висновок щодо порушення судом апеляційної інстанції приписів частини третьої статті 195 ГПК України був зроблений об'єднаною палатою фактично *obiter dictum*. Це порушення було визначено лише як додаткова (не самостійна) підстава для скасування ухвали суду апеляційної інстанції про зупинення провадження у справі. Однак у справі № 902/368/16, № 910/15380/21 та № 914/2150/18 висновки щодо застосування частини третьої статті 195 ГПК України робилися не *obiter dictum*» [4].

Як видається з наведеної судової практики, фактично *obiter dictum* розглядається як додатковий аргумент у здійсненні тлумачення відповідної норми права, який, між тим, відіграє не ключову, а радше допоміжну роль у формулюванні відповідного правового висновку.

Видається, що необхідності якогось конкретного виділення в мотивувальній частині постанови колегій суддів і судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду наведених додаткових аргументів (*obiter dictum*) немає, оскільки вони не становлять правового висновку для конкретної справи, який у подібних правовідносинах повинен братися до уваги судами в майбутньому.

Проте не вбачаємо й жодних негативних наслідків у випадку, коли судді Верховного Суду чітко виокремлюватимуть наведену частину судового рішення (*obiter dictum*).

Між тим у будь-якому разі вважаємо, що це більше питання юридичної техніки конкретного судді, ніж потреба в подальших змінах у Кримінальному процесуальному кодексі України.

Однак як бути з категорією *ratio decidendi* і чи наявна така категорія в практиці суду касаційної інстанції?

Передусім, знову ж таки, слід зауважити, що допоки приписи кримінального процесуального закону України, а також Закону України «Про судоустрій і статус суддів» не зазнають відповідних видозмін, загалом вести мову на рівні національного законодавства та судової практики про категорію *ratio decidendi* буде досить складно.

Наразі яскравим прикладом наведених слів є існуюча судова практика Верховного Суду, серед якої лише в одній постанові серед усіх судів касаційної інстанції йдеться про категорію *ratio decidendi*, та й то – у розрізі рішень Європейського суду з прав людини.

Зокрема, у постанові колегії суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 23 липня 2020 року у справі № 522/18121/16-а зазначено: «За таких умов, на думку колегії суддів, суди попередніх інстанцій правильно уважали, що Одеська міська рада зобов'язана була в своїй діяльності врахувати вказані положення Конвенції та правові висновки Європейського суду з прав людини, головним аспектом (*ratio decidendi*) яких є положення про те, що не може залишатися невиконаним рішення суду, яке набрало законної сили» [5].

А втім, на рівні судової практики та національного законодавства існує категорія, яка містить багато спільного і є найбільш близькою до *ratio decidendi* у структурі судового прецеденту.

Вказана категорія зводиться до висновку щодо застосування норм права, викладеному в постановах Верховного Суду.

Так, якщо ми говоримо про судовий прецедент як джерело кримінального процесуального права України, то в цьому випадку маємо на увазі постанови колегій суддів, судових палат, об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду.

Оскільки стосовно об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду наведене питання є більш менш врегульованим і на практиці особливих непорозумінь не викликає, у межах цього дослідження більш детальну увагу слід приділити постановам колегій суддів і судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

Зокрема, якщо звернутися безпосередньо до Кримінального процесуального кодексу України, а саме приписів частини 1 статті 442 цього кодифікованого акта, то видається, що постанова суду касаційної інстанції складається з вступної, мотивувальної та резолютивної частин, кожна з яких додатково повинна містити відповідні реквізити [6].

Практичну цінність у цьому випадку становить з'ясування того, яка конкретно частина постанови колегій суддів і палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду може підпадати під аналог категорії *ratio decidendi* та де безпосередньо вона знаходить та/або повинна знаходити своє відображення у змісті постанови суду касаційної інстанції.

Зокрема, якщо звернутися до судової практики Касаційного кримінального суду, то ми можемо спостерігати, що чітко сформульованих і виділених висновків щодо застосування норм права відповідні постанови суду касаційної інстанції не містять.

Зазвичай у самому тексті мотивувальної частини постанови суду касаційної інстанції без будь-якого виокремлення робиться висновок про те, як саме повинна застосовуватися відповідна норма права.

Для прикладу, в постанові колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 26 березня 2025 року у справі № 746/448/21 зазначено: «Обов'язковою умовою настання кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення є встановлення у ньому вимоги зобов'язального чи забороняючого характеру, адресованої для виконання певним особам. Причому така вимога повинна стосуватися конкретного зобов'язаного суб'єкта, до відома якого своєчасно було доведено відповідний обов'язок про виконання рішення суду» [7].

Варто зауважити, що вказаний висновок щодо застосування статті 382 Кримінального кодексу України викладений у мотивувальній частині відповідного судового рішення, однак знову ж таки, без будь-якого виокремлення такого висновку та його формулювання за наслідками розгляду справи.

На противагу цьому судова практика знає непоодинокі випадки, коли висновок щодо застосування норм права у подібних правовідносинах чітко виокремлюється в мотивувальній частині судового рішення.

Для прикладу, в постанові колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15 лютого 2023 року у справі № 354/1129/20 зазначено: «Висновок про застосування норм права, передбачених частинами 3, 5 ст. 219 КПК, у їх взаємозв'язку з положеннями ст. 290 цього Кодексу» [8].

Іншим прикладом формулювання висновку щодо застосування норм права в подібних правовідносинах, є постанова колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21 листопада 2022 року у справі № 991/492/19, у межах якої колегія суддів чітко сформулювала правовий висновок у кінці мотивувальної частини власного судового рішення за результатами судового розгляду: «Висновок щодо застосування норм права: Вирішуючи питання про допустимість доказів, отриманих у результаті процесуальних дій і процесуальних рішень, що були здійснені, прийняті прокурором, який є процесуальним керівником, з порушенням строку передачі матеріалів до органу досудового розслідування, визначеного в ч. 7 ст. 214 КПК, суд повинен врахувати тривалість такого порушення, осяг і характер вчинюваних дій і прийнятих рішень. Недотримання строку, визначеного в ч. 7 ст. 214 КПК, не є безумовною підставою для визнання недопустимими доказів, отриманих на підставі таких процесуальних дій і рішень прокурора» [9].

З огляду на викладене можемо констатувати, що існуюча судова практика Верховного Суду в питаннях структури відображення правового висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах не є єдиною, зі свого боку, приписи кримінального процесуального закону України також не містять окремого законодавчого врегулювання цього питання.

Наведене попросту нівелює юридичну силу судового прецеденту, оскільки привносить плутанину в питаннях того, яка конкретно частина судового рішення повинна враховуватися під час вирішення подібних справ у майбутньому.

Вважаємо, що в цілях забезпечення якості, ясності й ефективності постанов колегій суддів і палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, в яких викладається правовий висновок щодо застосування норм права в подібних правовідносинах, існує потреба у внесенні змін до пункту 2 частини 1 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України з викладенням її змісту таким чином: «Постанова суду касаційної інстанції складається з мотивувальної частини із зазначенням правового висновку щодо застосування норм права в подібних правовідносинах, якщо такий висновок формується за результатами касаційного розгляду».

Вважаємо, що забезпеченню досягнення наведених завдань сприятиме чітка конкретизація правового висновку щодо застосування норм права в подібних правовідносинах, що можна забезпечити шляхом використання словосполучення: «Висновок щодо застосування норм права».

Висновки. Структура судового прецеденту, а саме постанов колегій суддів, судових палат, об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду, є актуальним питанням, якщо йдеться про забезпечення дієвості судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України.

І якщо стосовно об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду та Великої Палати Верховного Суду це питання є більш-менш урегульованим і на практиці особливих непорозумінь не викликає, то стосовно постанов колегій суддів та судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду воно потребує додаткового законодавчого врегулювання, оскільки існуюча судова практика є неоднорідною, що вочевидь не сприяє забезпеченню якості, ясності й ефективності судового прецеденту.

Очевидно, що на рівні національного законодавства немає ані законодавчо закріплених понять *ratio decidendi* та *obiter dictum*, ані загалом ми не можемо вести мову про вказані поняття у їх класичному вигляді з огляду на законодавчо закріплений стан речей у частині необов'язкового характеру постанов Верховного Суду.

А втім, певною мірою аналог *ratio decidendi* все ж таки притаманний існуючій судовій практиці Верховного Суду та знаходить своє відображення у правових висновках щодо застосування норм права в подібних правовідносинах.

Подальше вдосконалення юридичної техніки викладення правових висновків щодо застосування норм права в постановах колегій суддів і палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду з одночасним внесенням відповідних змін до пункту 2 частини 1 статті 442 Кримінального процесуального кодексу України сприятиме утвердженню судового прецеденту як джерела кримінального процесуального права України, а також дасть можливість судам чітко розмежувати, що слід враховувати під час вирішення справ у межах подібних правовідносин.

Література:

1. Майданик Р. Англійський судовий прецедент як джерело права. *Юридична газета*. 2013. № 1. С. 52–61.
2. Дашковська О. Судовий прецедент і судова практика як джерела права. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1 (64). С. 34–41.
3. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 233/8772/19 від 20 січня 2021 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94328674>.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 910/13175/23 від 5 березня 2025 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126486058>.
5. Постанова колегії суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справі № 522/18121/16-а від 23 липня 2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90590803>.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI (2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
7. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 746/448/21 від 26 березня 2025 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126211665>.
8. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 354/1129/20 від 15 лютого 2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075158>.
9. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 991/492/19 від 21 листопада 2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107805010>.

References:

1. Maidanyk, R. (2013). Anhliyskyy sudovyy pretsedent prava yak dzherelo prava [English judicial precedent as a source of law]. *Yurydychna Gazeta – Legal newspaper*, 1, 52–61 [in Ukrainian].
2. Dashkovska, O. (2011). Sudovyy pretsedent i sudova praktyka yak dzherela prava [Judicial precedent and judicial practice as sources of law]. *Visnyk Akademiyi pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1 (64), 34–41 [in Ukrainian].
3. Postanova kolehiyi suddiv Tretoyi sudovoyi palaty Kasatsynoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu u spravi № 233/8772/19 vid 20 sichnya 2021 r. [Resolution of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation in case №233/8772/19] (2021, January 20). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94328674> [in Ukrainian].
4. Postanova Velykoyi Palaty Verkhovnoho Sudu u spravi № 910/13175/23 vid 5 bereznaya 2025 r. [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court in case №910/13175/23] (2025, March 5). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126486058> [in Ukrainian].
5. Postanova kolehiyi suddiv Kasatsynoho administratyvnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu u spravi № 522/18121/16-a vid 23 lypnya 2020 r. [Resolution of the panel of judges of the Cassation Administrative Court within the Supreme Court in case №522/18121/16-a] (2020, July 23). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90590803> [in Ukrainian].
6. Kryminalnyy protsesualnyy kodeks Ukrainy № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine № 4651-VI]. (2012). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
7. Postanova kolehiyi suddiv Tretoyi sudovoyi palaty Kasatsynoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu u spravi № 746/448/21 vid 26 bereznaya 2025 r. [Resolution of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation in case №746/448/21] (2025, March 26). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126211665> [in Ukrainian].
8. Postanova kolehiyi suddiv Tretoyi sudovoyi palaty Kasatsynoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu u spravi № 354/1129/20 vid 15 lyutoho 2023 r. [Resolution of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation in case №354/1129/20] (2023, February 15). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075158> [in Ukrainian].
9. Postanova kolehiyi suddiv Tretoyi sudovoyi palaty Kasatsynoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu u spravi № 991/492/19 vid 21 lystopada 2022 r. [Resolution of the panel of judges of the Third Judicial Chamber of the Criminal Court of Cassation in case № 991/492/19]. (2021, November 21). *reyestr.court.gov.ua*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107805010> [in Ukrainian].

